

УДК 1:37

Дольська О.О.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Екзистенція трансцендентального: духовно-практичний вимір

В центрі уваги автора роль сучасного телебачення, його можливості. Кожна програма виконує соціально активну роль. Можливості мас медіа розширюються за умов тем, до яких звертаються режисери програм. Питання формування «людяності», духовно-практичного виміру кожної програми в полі зору авторки. В центрі уваги – спроби створення трансценденції, або залучання до неї в телевізійних програмах.

Ключові слова: трансценденції, трансценденталії, телевізійні програми, людяність, онтологічне та онтичне.

Дольская О.

Экзистенция трансцендентального: духовно-практическое измерение

В центре внимания автора роль современного телевидения, его возможности. Каждая программа выполняет социально активную роль. Возможности масс медиа расширяются, поскольку темы, к которым обращаются режиссеры, социализируют человека, способствуют формированию «человечности». Насколько это удастся, каково их духовно-практическое измерение, создаются ли условия для прикосновения к трансцендентному – вопросы, которые рассматривает автор.

Ключевые слова: трансценденции, трансценденталии, телевизионное шоу, человечность, онтологическое и онтическое.

Dolska Olga

Existence of the transcendental: the spiritual and practical dimension

The author tries to combine academic philosophical reflections with the provisions of the present – about the role of modern television, about the possibility of the media. One of the television programs "Transfiguration" is described in this article. The author appeals to transcendence. It assists for formation Humanity. Humanity is formed as the touch to the ontological. The possibility referred to by the authors of the media programs are in the focus of the author attention.

Keywords: transcendence, transsendentals, TV programs, humanity, ontological and ontychne.

Аналіз проблеми. Трансценденція в метафізичному контексті, або як метафізичний метод, підхід означає перехід від можливого досвіду в сферу, що знаходиться поза нього, тобто означає можливість дотику до сфери, що лежить поза онтичного. Трансценденція означає вихід до трансценденталій. Останні визначають фундамент онтологічного, тобто чистого буття. Історія філософії демонструє нам, як під впливом трансценденталій формувалася

наша людяність. Фома Аквінський виокремлював шість трансценденталій: річ, суще, істина, правда, щось, єдине. Але пізніше Кант надав трансценденталіям гносеологічного характеру і звернувся до терміну «трасцендентальний». Трансцендентальне має за ціль зробити можливим досвідне пізнання, але саме воно існує до усякого досвіду, тобто а priori. Екзистенціалізм теж трансформував розуміння трансценденцій. Акти трансценденції розумілись як такі, що здійснювались усамітнено, наодинці. Наприклад, про це добре писали М. Гайдеггер та В. Розанов. У М. Гайдеггера цей процес здійснювався перед Ніщо, в контексті туги та страху без зв'язку із суспільним, а у В. Розанова – усамітнено, але з питаннями про соціальне.

У К. Ясперса трансценденція – один з основних моментів буття. Він припускав, що особистість невтомною діяльністю підвищує реальний світ до світу трансценденталій, так званого чистого буття, завдяки переходу в цей світ людина здійснювала перехід до своєї самості. Як слідство, – нинішнє людини стає вільним. За К. Ясперсом, є три ступені трансценденції: трансценденція від того, про що може людина думати до того, що не можливе, не підвладне мисленню. Друга – відкриття особистої екзистенції по відношенню до трансценденції. Нарешті, читання як розшифровка тих знаків, текстів, за допомогою яких стає можливим розкрити або наблизити екзистенцію, її прояснення. У Ж.-П. Сартра людина сама є трансценденцією, тому що вона виходить за рамки можливого досвіду, який може придбати. Перетворюючи річ в свій предмет, людина торкається трансценденції. Традиційно трансценденція відбувалася в фокусі свободи. А у постпостмодернізмі, наприклад у С. Жіжека, трансценденції розглядаються в такому контексті, де панує поняття «інтерпасивність». В цілому воно означає здійснення дій за допомогою Іншого.

Не тільки філософія використовує традицію звернення до трансценденції. Сучасний світ культури також звертається до неї. Автори кіно екзистенцію трансценденції показують, не керуючись виключно логікою діалогу і розповіді. А ось такі кінематографічні елементи, як музика, монтаж, акторська майстерність, операторські роботи тощо допомагають створювати екзистенційні моменти, я б сказала екзистенційні ситуації духовного осяяння як для героїв фільму, так і для глядача. Але окрім мистецтва кіно, сьогодні все активніше масові засоби інформації визначають нашу ідеологію, освіту, соціалізацію. Виникає питання про можливості звертатися до сили трансценденції в масмедіа з метою звернення до трансценденталій в нових умовах. Особливий інтерес викликають телевізійні програми, шоу, проекти, бо криза просвітницької та гуманістичної парадигм найбільш яскраве проявляє себе і в цьому шарі нашого життєвого світу. Про них і піде мова.

Основний матеріал. В один з недільних днів я подивилася телепередачу Романа Мідного «Преображення». У центрі уваги опинилася прекрасна дівчина Юля Сидоренко. У міру розкручування сюжету, я все більше втягувалася в історію не тільки видимої реальної дії, але все більше занурювалася в питання про можливості телебачення залучати нас, глядачів, до трансценденції.

За сюжетом програми Юля хоче подолати образ дівчини-пацанки, яка бореться з життєвими проблемами, використовуючи мускулінні техніки:

вона виправляє будь-які неполадки технічного характеру, вирішує життєві проблеми з позиції «немає того, чого я не можу», діє за принципом «всім допоможу, але мені не треба». Красива, міцна, натуральна блондинка з величезними очима, з великим бюстом, сильними руками, при цьому її руки – вмілі і чіпкі – здатні вирішити проблеми будь-якого характеру. Мені це відразу ж нагадало відомі слова М. Некрасова: «російська жінка коня на скаку зупинить, в палаючу хату ввійде».

Природно, що і зовні Юля обрала для себе образ, який зручний для її внутрішнього характеру: взуття у вигляді простих балеток, спортивного вигляду штани, футболки. Однак, на її думку, ось така вона не привертає до себе чоловіків. Мрія Юлі – мати поруч з собою чоловіка, хлопця, який побачить її красу і стане її супутником життя. Зауважу, що Юлі всього двадцять п'ять років.

Роман приймає рішення допомогти дівчині. Тому Юліна ідентичність повинна бути зломлена. У центрі уваги – зміна способу життя, вихід на жіночність і вміння привернути до себе сильних чоловіків жіночною слабкістю як могутньою силою будь-якої дами. Це центральна ідея, яку стали вирішувати разом Юля і Роман. Вони не самотні. Слава Богу, біля них прекрасний психолог Анна, красуня Карина, учасниця телевізійного шоу, ціла команда колективу програми.

Юлі дуже складно прийняти нову реальність. Адже тепер вона у сукні, з величезною кількістю сумок в руках, змінила зручні балетки на босоніжки на височенних підборах і т. ін. Виявилось, що наша реальність не завжди несе в собі умови для каблуків: то машина раптом зламається, то сумки виявляються незручними для важкої поклажі. Я вже не пишу про недоліки сучасного асфальтового покриття, обходжу стороною проблеми складності пересування по нашим асфальтах не тільки на підборах. Юлі дуже складно прийняти цю нову для неї реальність, точніше їй доводиться співіснувати в двох реальностях, які і можуть, і не можуть існувати поруч. Роман налаштований на «жіночну реальність». Юля згодна з ним, її бажання перевтілитися настільки є сильним, що вона включається в гру з реальностями. За ходом передачі стає зрозумілим: все надто складно. Складно «виключити» одну реальність і перейти в іншу. Несподівано Юля вирішує втекти «з проекту», бо не вистачило жартів, іронії, занадто серйозно прийняла дівчинка ситуацію. І ось глядач бачить, що вже сам Роман Мідний раптом «видав» зі своєї, створеної ним реальності і переходить в Юліну реальність: пробіжки, не характерне для нього хвилювання, втрата інтонацій рівноваги. Тепер він наздоганяє втікачку, сполошився, бажання повернути Юлю є сильним, але він безсилий. Щось не так. На допомогу поспішають і психолог, і красуня Карина. В наявності ситуація нестабільності. Бажання Юлі і бажання Романа, як в діалектиці Г. Гегеля, вперше в потужному зіткненні. Психолог тут просто необхідний. Адже наше несвідоме грає з нами, як кішка з мишкою.

Нам необхідно уточнити розуміння несвідомого. Людина вибудовує свої несвідомі пориви на основі пам'яті, спогадів. Сучасна філософія оперує двома видами несвідомого. Є психологічне несвідоме, а є онтологічне. Останнє «відповідає чистим, віртуальним, безпристрасним і бездіяльним

спогадам в собі. Перше ж являє рух спогадів на шляху самоактуалізації: ... спогади прагнуть втілитися, вони підсилюють натиск, тільки б їх прийняли – та так, щоб все, що виходить від справжнього відторгнення та плюс «увага до життя» відштовхнули непотрібні і небезпечні спогади. Між двома різними несвідомими немає протиріччя, Більш того, уся Матерія та пам'ять цілком розігруються між такими двома несвідомими, причому з наслідками, які ми повинні будемо ще проаналізувати» [10, с. 283].

Оскільки мова зайшла про онтологічне несвідоме, нам необхідно відновити хронологію інтересу взагалі до онтологічної теми. Вперше Х. Вольф онтологію визначив як *prima philosophy*, давши їй статус «першої філософії». Його ідеї побічно висловлювали Шеллінг, Гегель, Ніцше, вони підготували ґрунт для філософії М. Гайдеггера, який писав про крихкість і примарності в своїй основі категорії «буття». Але найголовніше, М. Гайдеггер одночасно об'єднав і роз'єднав рівні онтичного і онтологічного, ввівши принцип того, що не зводиться або радикальної відмінності в сучасну філософію як центральний. О. Маршалл же вважає, що онтологія повинна бути доповнена онтологією надлишку і онтологічною відмінністю. Він також називає М. Гайдеггера та Ж. Дерріда теоретиками «онтології відмінності». Саме тому Ж. Дерріда вводить спеціальний термін *differance*. Що ми розуміємо під онтичним? Наш світ, наш життєвий світ, світ наших речей і світ телепередачі в тому числі. А ось спроба залучення до трансценденталій, вони самі, до яких ми пробуємо виходити, завдяки трансценденції – це вже світ онтологічного.

Щоб довести, що основа, представлена онтологічним, настільки крихка, ламка, представники сучасної філософії характеризують її як радикально відсутню основу, тобто негативну [4, с. 21]. Саме «теза про радикальну відсутність основи покликана підкреслити вимір онтологічної негативності» [4, с. 22]. Онтологічна негативність тісно пов'язана з ще одним новим терміном – «онтологія нестабільності». Про онтологію нестабільності заговорили в XX столітті, але її підґрунтя ми знаходимо вже у О. Кожева, в його лекціях, присвячених Г. Гегелю. І вже сучасна філософія розгортає свої роздуми навколо цього терміну. Екзистенціалізм Ж.-П. Сартра, психоаналіз Ж. Лакана, філософія Ж. Іпполіта, філософія нестабільних онтологій С. Жіжека, філософська антропологія Дж. Агамбена, постмарксистська філософія А. Бадью і Ж. Ренсвера звертають нашу увагу на термін «нестабільних онтологій». Більш того, Е. Лаклан і Ш. Муфф в «Передмові до другого видання» книги «Гегемонія і соціалістична стратегія» вважають, що визначати онтологію необхідно, звертаючись до критерію «відсутність основи». Їх філософська позиція в питанні про співвідношення онтологічного і онтичного зводиться до пріоритетності вимірювань онтологічного, тому що всі зміни на рівні онтичного обумовлені саме онтологічними артикуляціями [6].

Щоб зрозуміти, чому був введений термін «нестабільна онтологія», хочу уточнити наступне. Онтологія у Ж. Дерріда – класична «філософська основа» у вигляді своєрідного наказу, етичного чи політичного. Він нам також нагадує, що Е. Левінас розглядав онтологію як «тиранію універсального» [2, с. 410]. А ось негативність Ж. Дерріда розумів як

«абсолютний розрив» з рабством смислу [2, с. 150]. Отже, негативність розуміється як «абсолютний розрив» з рабством смислу. Ось тут нам і необхідно згадати про трансценденцію і трансценденталії.

Не випадково, розглядаючи онтологію як філософію сили, Ж. Дерріда активно використовує не тільки поняття «сенси», але і поняття «дар». До терміну «дар» також зверталися М. Гайдеггер і Е. Левінас. Дар розуміється саме онтологічно, як прилучення до онтологічного. Роман Мідний також звертається до феномену дару. Він дарує Юлії зустріч з новим, і перед нами – ситуація народження нового виду споживання. Але це той дар, про який говорили і писали постмодерністи? Давайте подивимося.

Звернення до нового виду споживання, по суті, повертає ту модель взаємодії, яку характеризують як суб'єкт – об'єкту. Але ж ми налаштовані на суб'єкт-суб'єкту взаємодію. Ми бачимо, що наш споживач Юлія, поперше, намагається реалізувати свої бажання, а Роман – свої, тобто споживач розщеплений на бажання. Хоча Юлія – сильна, цілісна людина, думаюча людина, але в ній присутні елементи розщепленої людини. Розщеплена (термін Ж. Лакана) людина не готова до зустрічі з трансцендентним, вона просто не готова вийти на трансценденцію. Те, що робить Юлія за сюжетом програми, втрачає онтологічні відтінки, тим самим підстава зустрічі з трансцендентним нівелюється. Ми теж як споживачі цієї програми знаходимося в рамках онтичного, що ставить логічні кордони для можливостей підійти до онтологічного за допомогою трансценденції. Швидше екзистенція від операторських зйомок може стати тим підґрунтям, яке допоможе зрозуміти відсутність зближення онтичного з онтологічним.

Автори програми намагаються створити ситуацію залучення Юлії до нових для неї відчуттів, створити, нехай, штучну за характером, але все ж таки зустріч з трансцендентним. Єдине, чого немає для зустрічі з ним – це самотності, яка і створює певну ситуацію абстрактності, абстрактності як зустрічі з незвіданим, трансцендентним. Автори намагаються створити цю «зустріч» штучно, але ж втрачається ефект занедбаності і усамітнення. Адже ми, глядачі, бачимо не тільки те, що ми повинні побачити. Операторська майстерність дозволяє заглянути і в таємні кадри, скажімо так, ті, що не у відкритому екрані. Але задумка або виверт творців програми в тому і полягає, щоб зробити почуття і бажання наочними, відкритими. Публічність, на жаль, говорить про професійно створені технології як спроби вийти на психологічне несвідоме. Але ж є і онтологічне несвідоме. Куди від нього втекти? І чи можлива втеча від нього взагалі? Мені так і кортить звернутися до терміну «голе життя», яке допоможе досягнути відсутності онтологічної глибини сьогодення. Дж. Агамбен використовує теоретичну модель людини, зводячи її до гранично низького статусу біополітичної істоти. За цією схемою, вона позбавлена усіх прав, а саме – прав вимагати справедливості. Їй залишили тільки «голе життя», яке перебуває по ту сторону істини. Але й цього життя людина може бути позбавленою в будь-який момент. У політичному сенсі голе життя – це повсякденне політичне насильство [1]. Хочу провести паралель і звернутися до терміну «голе життя» вже для соціалізації людського, до нашого контексту. У «голому житті» переважає

онтичне без звернення до онтологічного, «голе життя» починає розчиняти людське.

Але онтологічне несвідоме не кидає нас у прірву хаосу. Юлія інтуїтивно, я думаю, на рівні саме онтологічного несвідомого розуміє пастку такого собі колективного несвідомого, що прагне до колективної трансценденції. Їй весь час не по собі. На мій погляд, саме прояв незадоволеністю штучними ситуаціями, сама штучність соціального викликає у дівчини відторгнення всього, що відбувається. Вона відчуває, що щось не так: її розриває саме онтологічне несвідоме. Вона розуміє, що виступає таким собі об'єктом, що і свідчить про її розщеплення. Почуття вразливості (а Юля в процесі всієї програми розкривається як глибока і водночас трепетна натура, що не терпить фальші!) дають зрозуміти, наскільки важко людині «відхилитися» від онтологічного. Це стає свідченням того, що зустріч із трансцендентним не відбулася. Її всі вмовляють, що все ОК. Але сама вона на роздоріжжі. Я згадую слова з народної казки: «Підеш наліво, буде то-то, підеш направо – буде то-то, а прямо підеш – прагнення до трансценденції втрапиш». Ось ця втрата і стає для Юлі каменем спотикання: вона розбурхує і торкає Юлю протягом всієї програми. Та й зустріч Романа з Юлією та її друзями в кафе після передачі як пост скриптус свідчить саме про цю втрату.

Висновки. Отже, під впливом трансценденталій формувалася наша «людяність», і цей процес не можна розірвати по сьогоднішній день. Спроба, до якої звертається шоу, оголює глибину нашого існування, і ми задаємося питанням: Чи можливо, щоб трансценденція почала «обживатися» в сфері соціальної фізики, соціального. Реальне життя виявляється більш насиченим, ширшим та різноманітнішим будь-яких схем, у тому числі схем режисерської програми. Телебачення – це та сфера соціальних послуг, за допомогою яких може створюватися бажання, поштовх для трансценденції. Але цей процес має носити не стихійний характер, а стати продуманим новим механізмом дотику до складної онтологічної сфери. Бо ми стоїмо перед фактом формування нової онтологічної парадигми. Ми не повинні забувати, що зростання складності Всесвіту проходить за рахунок збільшення розвитку мозку, і нашим нейронам потрібні пристрасть, злість, любов, прагнення до духовного. Але ми не повинні забувати, що саме трансценденталії «формують» людину, точніше нашу «людяність». Засоби мас-медіа можуть виконувати роль механізмів, які підштовхують людину до актів трансценденції. На жаль, сучасні мас-медіа не ставлять перед собою такі завдання. Отже, перед нами розгортається проблема обговорення факту формування нових механізмів трансценденцій за рахунок можливостей засобів масової інформації.

Література:

1. Бачинин В. Политическая антропология сакрального у Дж. Агамбена // <http://svom.info/entry/495-politicheskaya-antropologiya-sakralnogo-u-dzhordzh/>).
2. Деррида Ж. Письмо и различие / Ж. Деррида / Пер. с франц. и послеслов. Д. А. Кралечкина. – М. : Академический проект, 2000. – С. 410.

3. Жижек С. Интерпассивность. Желание: влечение, мультикультурализм / С. Жижек [пер. с англ. А. Смирнова, под ред. В. Мазина и Г. Рогоняна]. – СПб. : «Алетейя», 2001. – 196 с.
4. Жеребкин С. Нестабильные онтологии в современной философии / С. Жеребкин – Харьков : ХЦГИ, 2013. – 377 с.
5. Сайкина Г. К. Вкусная трансценденция, или трансцендентальное рядом? / Г.К.Сайкина / реж. <http://www.antropolog.ru/doc/persons/saikina/saikina3>
6. Laclau E. and Moffe Ch. Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics / E. Laclau, Ch.Moffe, 2nd edition. – London, New-York : Verso, 2000. – 201 p.
7. Zizek Slavoj. The Plague of Fantasies / Slavoj Zizek. – London – New-York : Verso, 1997. – 251 p.
8. Делез Ж. Логика смысла / Ж. Делез // Делез Ж. Логика смысла. Фуко М. *Theatrum philosophicum*; [пер. с фр. Я. Я. Свирского; научный редак. А. Б. Толстое]. – Фр.– М. : «Раритет», Екатеринбург : «Деловая книга», 1998. — 480 с.
9. Делез Ж. Различие и повторение. Глава пятая. Асимметричный синтез чувственного / Ж. Делез // Постмодерн в философии, науке, культуре : Хрестоматия ; [сост. В.И. Штанько, И.З. Цехмистро, В.Н. Сумятиин]. – Харьков : СиМ, 2000. – С. 72 – 128.
10. Делез Ж. Эмпиризм и субъективность: опыт о человеческой природе по Юму / Ж. Делез // Эмпиризм и субъективность: опыт о человеческой природе по Юму. Критическая философия Канта: учение о способностях. Бергсонизм. Спиноза ; [пер. с франц.] – М. : ПЕР СЭ, 2001. – С. 7 – 144.

1. Bachynyn V. Political anthropology sacred in Agamben / V. Bachynyn // <http://svom.info/entry/495-politicheskaya-antropologiya-sakralnogo-u-dzhordzh/>
2. Derryda Z. Writing and differanse / Z. Derryda Tran. France D. A. Kralechkyna. – Moscow: Academic Project, 2000. – S. 410.
3. Zysek S. Iterpassiv. Desire: attractive, multiculturalism / S. Zysek [Trans. English. Smirnov, Mazin B. and G. Rohonyana]. SPb. – "Aletheia", 2001. – 196 p.
4. Zherebkyn S. Unstable ontologya in modern philosophy / S. Zherebkyn – Kharkiv: KCGS, 2013. – 377 p.
5. Saykina G. K. Tasty transtsendents, or transtsendents row? / H. K. Saykina // dir. Access <http://www.antropolog.ru/doc/persons/saikina/saikina3>
6. Laclau E. and Moffe Ch. Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics / E. Laclau, Ch. Moffe, 2nd edition. – London, New-York : Verso, 2000. – 201 p.
7. Zizek Slavoj. The Plague of Fantasies / Slavoj Zizek. – London – New-York : Verso, 1997. – 251 p.

8. Deleuze J. Logic sense / J. Deleuze // J. Deleuze Logic sense. Foucault M. *Theatrum philosophicum*; [Tran. Fr. Ya. Ya. Svirsky; The Edit ciensce. A. B. Tolstoy]. – M. Fr.– "Rarity" Ekaterinburg: «Business Book", 1998. – 480 p.
9. Deleuze J. Differentiating and repeating. Chapter 5. Asymmetry synthesis of the sensory / J. Deleuze // *Postmodern in philosophy, science and culture: A Reader*; [Comp. U. Shtan'ko, Y. Tsehmystro, V. Sumyatyyn]. – Kharkov Shem, 2000. – S. 72-128.
10. Deleuze J. Empirisme and subjektivite: Essai sur la selon Hume / J. Deleuze // *Empiricism and subjektivite: Experience nature at humaine by Hume. Critical philosophy of Kant: Scientists at abilities. Berhsonyzm. Spynoza*; [Trans. French] – Moscow: PER SE, 2001. – P. 7-144.